

MOJMÍR PYTLÍČEK

LOKÁLNÍ AGROKOMPLEX VRBÁTKY A JEHO TRANSFORMACE

M. Pytlíček: *Agrocomplex Vrbátky and its Transformation*. Sborník ČSGS, 93, 1, p. 20–30 (1988). — In the paper the author deals with the space relation between the sugar beet production and its processing in the area of Vrbátky in 1977–1984. The area in question is situated in Central Moravia (Czech Socialistic Republic) and is considered a local agrocomplex (agglomeration of agricultural and food establishments on a local level).

1. Úvod

V rámci výzkumného úkolu řešeného autorem byly studovány prostorové vazby mezi výrobou a zpracováním cukrové řepy v regionu Vrbátky. Toto území leží na střední Moravě v okresech Prostějov a Olomouc.

Pod pojmem národohospodářský agrokomplex či zemědělsko-průmyslový komplex (v sovětské literatuře *agropromyšlennij* nebo *agrarno-promyšlennij komplex*) rozumíme „souhrn (blok) výrobních odvětví a služeb s poměrně uzavřenými meziodvětvovými vazbami, spojených jednotným cílem: výrobou finální produkce (především potravin) ze zemědělských surovin“ (E. Divila a kol., 1).

K formování agrokomplexů dochází v období vědeckotechnické revoluce v souvislosti s propojením jednotlivých odvětví a vytvářením meziodvětvových komplexů, s rostoucí úlohou průmyslu v zemědělství a s rozšiřováním sítě zemědělských služeb. Do agrokomplexu na úrovni národohospodářské zahrnujeme zemědělské výrobní závody, průmyslové závody vyrábějící výrobní prostředky pro agrokomplex, závody potravinářského průmyslu (včetně krmivářství), instituce zemědělských služeb (sféru zásobování, odběratelskou sféru, odborné školství, vědu a výzkum) a organizace obchodu, které všechny leží na státním území a jsou vzájemně propojeny sítí vazeb.

Při studiu agrokomplexu v geografii má základní význam jeho prostorová delimitace. Podle N. N. Někrasova (8) je možno agrokomplexy studovat z hlediska odvětvové struktury či z hlediska jejich teritoriální organizace. K tomu přistupuje v geografii sledování a vyhodnocování prostorových přesunů a vazeb.

Prostorové dělení agrokomplexů není dosud jednotné. V naší literatuře uvádí E. Divila a kol. (1) a J. Markuš (7) tři úrovně — národohospodářskou, oblastní a lokální. Obdobné dělení nalezneme i u někte-

rých sovětských autorů (N. D. Kolesov a kol., 5). Složitější organizační a administrativní poměry v SSSR mají odraz i v bohatším členění agrokomplesů (N. N. Někrasov a kol., 8; S. E. Iljušonok a kol., 4; M. M. Palamarčuk, 9 aj.). V Bulharsku představují zemědělsko-průmyslové komplexy samostatnou organizační jednotku zemědělství (B. Koley, 6).

Vycházejí z těchto prací a s přihlédnutím k československým podmínkám navrhuji vymezit čtyři teritoriální úrovně agrokomplesu (M. Pytlíček, 11): lokální — regionální — národohospodářskou — mezinárodní. Ve směru od národohospodářského agrokomplesu k agrokomplesu regionálnímu a lokálnímu ubývá jejich celistvosti. Studium mezinárodního agrokomplesu je teprve na počátku.

Lokální agrokomples představuje spojení zemědělských a potravinářských závodů (resp. zemědělských závodů a institucí zemědělských služeb) na místní úrovni, kdy jsou uvedené složky svázány s výrobou a bezprostředním zpracováním zemědělských produktů.

Při vymezení a hodnocení lokálních agrokomplesů je důležité si uvědomit, jak budeme přistupovat k jejich studiu. Můžeme postupovat jednak ze strany zemědělských závodů, jednak ze strany potravinářských závodů či institucí zemědělských služeb.

Konkrétně region Vrbátky je vzhledem na své prostorové kvality a charakter vazeb pojímán jako lokální agrokomples. Při jeho analýze jsme vycházeli ze strany potravinářského závodu — cukrovaru Vrbátky. Tento závod je přímými a zpětnými vazbami spojen s okolními zemědělskými závody. Jedná se především o dodávky cukrové řepy do cukrovaru a zpětný odběr řepných řízků, melasy a saturačních kalů. Ve smyslu N. D. Kolesova (5) a N. N. Někrasova (8) chápeme uvedený cukrovar jako závod — integrátor, který představuje jádro agrokomplesu.

Průkopníky studia geografické problematiky dodávek cukrové řepy do zpracovatelských závodů jsou u nás M. Holeček (3) pro oblast středních Čech a J. Tarábková (12, 13) pro Slovensko.

2. Vstupní charakteristika

Příspěvek si klade za cíl shrnout podstatné změny, ke kterým došlo ve vymezení agrokomplesu Vrbátky v průběhu let 1977 až 1984. Základním důvodem těchto prostorových transformací bylo zrušení sousedního cukrovaru v Čelechovicích na Hané počátkem roku 1982.

V roce 1977 tvořilo studovaný agrokomples 6 jednotných zemědělských družstev, která hospodařila na 17 008 ha zemědělské půdy (dále z. p.). Byla to JZD Vrbátky, Kralice na Hané, Klenovice na Hané, Dub nad Moravou, Kožušany a Hněvotín. K nim přistoupili drobní pěstitelé cukrové řepy — Šlechtitelská stanice Kralice na Hané a soukromníci — hospodařící na 343 ha z. p. Celková výměra agrokomplesu činila 17 351 ha z. p.

Dále dodávalo do vrbáteckého cukrovaru část své sklizně pět jednotných zemědělských družstev z tzv. Malé Hané v okrese Blansko (Knínice, Bořitov, Lysice, Kunštát a Doubravice). Uvedená JZD vytvořila druhotný areál cukrovaru Vrbátky o ploše 12 214 ha z. p., vzdálený po železnici v průměru 74,5 km.

Zcela jinak vypadal agrokomples Vrbátky v roce 1984, kdy jej tvořilo 7 jednotných zemědělských družstev představujících plochu 19 163

ha z. p. Spolu s drobnými pěstiteli zabíral agrokomplex plochu 19 501 ha z. p. Z původního seskupení zůstala JZD Vrbátky, Klenovice na Hané a Dub nad Moravou (od 1. 1. 1979 bylo původní JZD Dub sloučeno s JZD Kožušany). Nově připadla k cukrovaru Vrbátky JZD Kostelec na Hané, Lešany, Domamyslice a Plumlov původně gravitující k cukrovaru v Čelechovicích. Od roku 1982 přestala dodávat cukrovku do sledovaného závodu JZD Kralice na Hané a JZD Hněvotín. Odpadl též druhotný areál Malé Hané.

Jednotná zemědělská družstva, která tvoří agrokomplex Vrbátky 1977 a 1984, mají vzhledem k přírodním a společenským podmínkám shodnou orientaci zemědělské výroby. Tuto skutečnost je možno dobře dokumentovat na nákupu pěstovaných plodin a živočišných výrobků.

Všechna JZD produkují pšenici a ječmen (odebírají závody Zemědělského zásobování a nákupu v Prostějově a Olomouci), cukrovou řepu (jde do cukrovarů ve Vrbátkách, Bedihošti, Němčicích nad Hanou, Brodku u Přerova, Olomouci a Drahanovicích), zeleninu (závody n. p. Zelenina v Prostějově a Olomouci, Seliko Litovel a Kojetín, Mrazírny Olomouc), skot a prasata na žír (závody masného průmyslu v Olomouci a Kroměříži) a mléko (Olma Olomouc). Ve všech JZD nalezneme i další technickou plodinu jako chmel (Chmelařství Třešice a Žatec), řepku, mák a hořčici (ZNZ Prostějov a Olomouc). V šesti JZD se vykupují brambory (ZNZ Prostějov a Olomouc), ve třech ovoce (Zelenina Prostějov). Drůbež na žír nalezneme u sedmi JZD, produkci vajec u pěti JZD (Drůbežářské závody Přerov a Velké Pavlovice).

Studované území je součástí střední Moravy, která patří k nejvyspělejším zemědělským oblastem Československa (M. Pytlíček, 10). Dokažuje to ukazatel hrubé zemědělské produkce JZD (přepočítaný na 1 ha zemědělské půdy za rok 1984), který přesáhl ve všech družstvech hodnotu 20 000 Kčs (výjimkou je JZD Plumlov s 19 325 Kčs). Stupeň zornění činí více než 90 %.

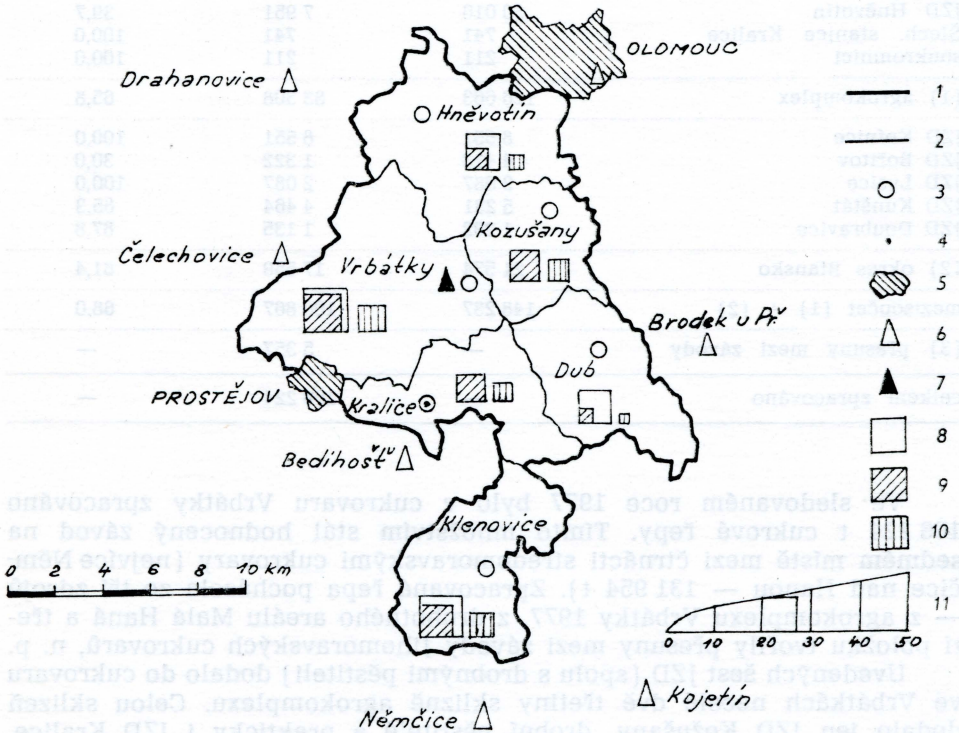
Podle geografické regionalizace zemědělství ČSSR podané V. Häuflerem (2), spadá agrokomplex Vrbátky 1977 i 1984 (zhruba bez hospodářského obvodu JZD Plumlov) k typu velmi intenzivního zemědělství označeného I A. Druhotný areál Malé Hané a JZD Plumlov patří k typu středně intenzivního zemědělství II E.

Nejvýznamnějším oborem potravinářského průmyslu v okresech Prostějov a Olomouc je cukrovarnictví. V současné době je zde lokalizováno sedm cukrovarů, jejichž hodnota výroby činila 660 miliónů Kčs a pracovalo v nich 1 420 pracovníků. Studovaný cukrovar Vrbátky je lokalizován 6 km severovýchodně od města Prostějova. Pracovalo zde 160 pracovníků (110 mužů a 50 žen), z nichž bylo 129 dělníků. Hodnota výroby představovala 91 miliónů Kčs (vše 1984).

Přírodní podmínky agrokomplexu Vrbátky 1977 i 1984 jsou hodnoceny především pomocí zemědělských výrobních typů. Na většině území převládá typ řepařský, který je zde představován mozaikou podtypů řepařsko-ječného a řepařsko-pšeničného a sahá zhruba do nadmořské výšky 350 metrů. Bramborářský typ je zastoupen v západní části hospodářských obvodů JZD Lešany a Domamyslice, v obvodu JZD Plumlov a převládá v druhotném areálu Malé Hané.

3. Agrokomplex Vrbátky 1977

V roce 1977 byla v agrokomplexu Vrbátky (obr. 1) oseta cukrovou řepou plocha 2 935 ha. Z toho více než dvě pětiny souhrnu zabírala cukrovka v JZD Vrbátky (688 ha, tj. 23,5 %) a v JZD Klenovice (610 ha, tj. 20,8 %). Ve zbývajících zemědělských závodech byly osevní plochy menší.

Obr. 1 — Lokální agrokomplex Vrbátky 1977. 1 — hranice agrokomplexu, 2 — hranice JZD, 3 — sídlo JZD, 4 — šlechtitelská stanice, 5 — okresní město, 6 — cukrovar, 7 — cukrovar Vrbátky, 8 — sklizeň cukrovky, 9 — dodávky do Vrbátek, 10 — řepné řízký, 11 — množství cukrovky a řepných řízků (v tis. t).

Celkem se v hodnoceném agrokomplexu sklídilo 126 663 t cukrové řepy [tab. 1]. V popředí stály oba výše jmenované zemědělské závody Vrbátky (26,4 % celkové sklizně) a Klenovice (21,0 %) následované Hněvotínem (15,8 %), Dubem (15,0 %), Kozušany (11,8 %) a Kralicemi (9,3 %). Průměrný hektarový výnos za uvedených šest zemědělských družstev činil 42,3 t/ha [v ČSSR 38,4 t/ha, v ČSR 40,9 t/ha].

V druhotném areálu Malé Hané pěstovala hodnocená družstva cukrovku na ploše 522 ha, z čehož představovalo JZD Knínice téměř polovinu (43,4 %). Prostorovým kvalitám odpovídala i sklizeň; celkem 21 574 t, z toho JZD Knínice 39,6 %. Hektarové výnosy byly značně nevyrovnané.

Tab. 1 — Dodávky cukrové řepy do cukrovaru ve Vrbátkách [1977]

Organizace	Sklizeň (t)	Dodávky cukrové řepy	
		v tunách	v % sklizně
JZD Vrbátky	33 408	26 279	78,7
JZD Kralice	11 840	11 723	99,0
JZD Klenovice	26 543	18 227	68,7
JZD Kožušany	14 971	14 971	100,0
JZD Dub	18 939	3 205	16,9
JZD Hněvotín	20 010	7 951	39,7
Šlech. stanice Kralice	741	741	100,0
soukromníci	211	211	100,0
(1) agrokomples	126 663	83 308	65,8
JZD Knínice	8 551	8 551	100,0
JZD Bořitov	4 413	1 322	30,0
JZD Lysice	2 087	2 087	100,0
JZD Kunštát	5 231	4 464	85,3
JZD Doubravice	1 292	1 135	87,8
(2) okres Blansko	21 574	17 559	81,4
mezi:součet (1) + (2)	148 237	100 867	68,0
(3) přesuny mezi závody	—	5 357	—
celkem zpracováno	—	106 224	—

Ve sledovaném roce 1977 bylo v cukrovaru Vrbátky zpracováno 106 224 t cukrové řepy. Tímto množstvím stál hodnocený závod na sedmém místě mezi čtrnácti středomoravskými cukrovarů (nejvíce Němčice nad Hanou — 131 954 t). Zpracovaná řepa pocházela ze tří zdrojů — z agrokomplesu Vrbátky 1977, z druhotného areálu Malá Haná a třetí položku tvořily přesuny mezi závody Jihomoravských cukrovarů, n. p.

Uvedených šest JZD (spolu s drobnými pěstiteli) dodalo do cukrovaru ve Vrbátkách necelé dvě třetiny sklizně agrokomplesu. Celou sklizeň dodalo jen JZD Kožušany, drobní pěstitelé a prakticky i JZD Kralice. Z Malé Hané byly do Vrbátek převezeny více než čtyři pětiny celkové sklizně cukrovky.

Ve sledovaném roce se vyrobilo 10 334 t rafinovaného cukru, 4 936 t melasy a 55 555 t řepných řízků. Necelé tři čtvrtiny cukru (7 601 t) bylo exportováno, přičemž rozhodující část šla do Saúdské Arábie. Největšími domácími odběrateli byly lihovary a konzervárny, sodovkárny, pekárny a čokoládovny střední Moravy.

Hlavními odběrateli melasy byly lihovary a konzervárny (2 609 t), především pak Seliko Olomouc a chemický průmysl (1 103 t, nejvíce Lachema Kaznějov). Celkem 382 t představovala tzv. melasa nároková, kterou si rozdělily zemědělské závody podle množství dodané cukrovky

Bezprostřední zpětnou vazbu zemědělských závodů s cukrovarem představují dodávky řepných řízků. V roce 1977 nárokovalo nejvíce řízků JZD Vrbátky (12 614 t), z oblasti Malé Hané JZD Knínice (4 104 t). Zemědělství slouží jako hnojivo saturační kaly, kterých bylo získáno 8 240 t. Odebrala si je jednotlivá JZD. Malý zájem byl o zemitý kal či hlínu z usazovacích polí (celkový objem 15 900 m³).

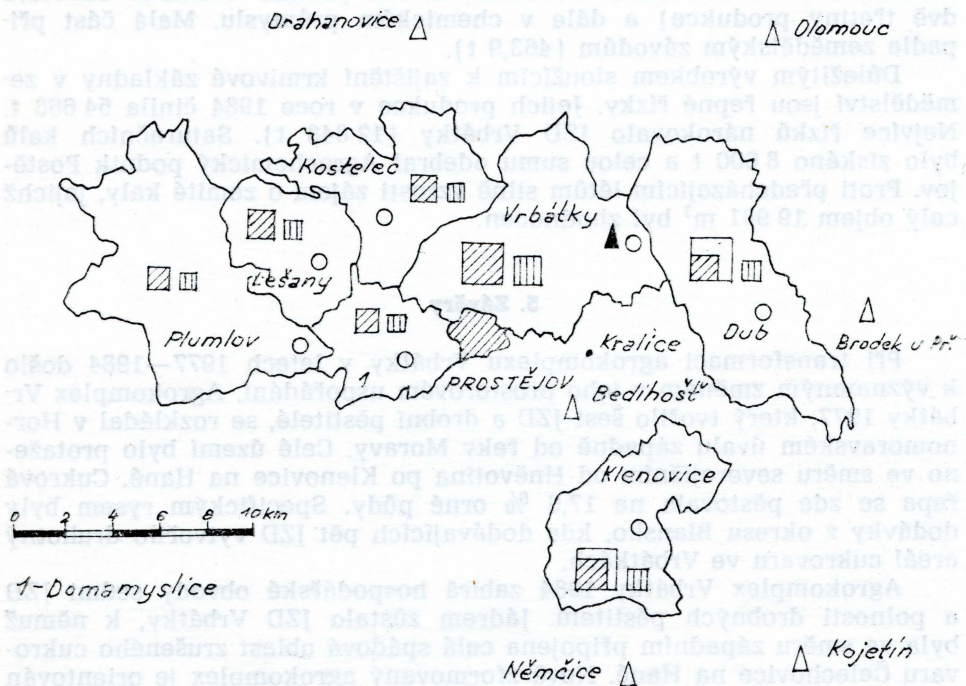
4. Agrokomplex Vrbátky 1984

Plocha osevu cukrové řepy činila v agrokomplexu Vrbátky 1984 (obr. 2) celkem 3 105 ha. Čtvrtina osevních ploch připadla na JZD Dub nad Moravou (770 ha) a po pětině na JZD Vrbátky (703 ha) a JZD Klenovice na Hané (590 ha). Celkem to byly u těchto tří závodů plné dvě třetiny ploch osetých cukrovkou (66,4 %).

V roce 1984 bylo v agrokomplexu Vrbátky sklizeno 121 271 t cukrové řepy (tab. 2). Na sklizni se podílelo JZD Dub nad Moravou 24,7 %, JZD Vrbátky 22,1 %, JZD Klenovice na Hané 20,9 %, JZD Kostelec na Hané 9,4 %, JZD Lešany 9,2 %, JZD Plumlov 6,4 % a JZD Domamyslice 6,3 %. Průměrný hektarový výnos ve sledovaném agrokomplexu činil 39,9 t/ha. Údaje za ČSSR (36,1 t/ha) a ČSR (36,5 t/ha) jsou nižší.

Do cukrovaru Vrbátky bylo v roce 1984 dopraveno a zde zpracováno celkem 103 790 t cukrové řepy, z níž většina pocházela z jednotných zemědělských družstev agrokomplexu. Z nich celkem pět (Vrbátky, Kostelec, Lešany, Domamyslice, Plumlov) dodalo sklizenou řepu do cukrovaru. K tomu nutno připočíst též produkci drobných pěstitelů. Porovnáme-li sklizeň cukrové řepy s dodávkami, zjistíme, že byly do cukrovaru ve Vrbátkách převezeny více než tři čtvrtiny celkové produkce agrokomplexu.

Největším dodavatelem cukrové řepy bylo JZD ve Vrbátkách (28,5 procenta dodávek agrokomplexu). Z prostorového hlediska jsou velmi zajímavé přesuny mezi cukrovary, neboť v kampani 1984 bylo do Vrbá-

Obr. 2 — Lokální agrokomplex Vrbátky 1984. Legenda jako u obr. 1.

Tab. 2 — Dodávky cukrové řepy do cukrovaru ve Vrbátkách (1984)

Organizace	Sklizeň [t]	Dodávky cukrové řepy	
		v tunách	v % sklizně
JZD Vrbátky	26 784	26 767	99,9
JZD Klenovice	25 390	15 246	60,0
JZD Kostelec	11 385	11 385	100,0
JZD Lešany	11 165	11 165	100,0
JZD Domamyslice	7 654	7 654	100,0
JZD Plumlov	7 788	7 783	99,9
JZD Dub	29 995	12 791	42,6
Šlech. stanice Kralice	916	916	100,0
soukromníci	194	194	100,0
agrokomples	121 271	93 901	77,4
přesuny mezi závody	—	9 889	—
celkem zpracováno	—	103 790	—

tek dopraveno nejvíce řepy z cukrovaru v Holešově (6 871 t), který je po silnici vzdálen 40 km.

Hlavními výrobky cukrovaru ve Vrbátkách v roce 1984 byl rafinovaný cukr, melasa a řepné řízky. Úhrn cukru činil 11 487 t, z čehož bylo pouze 4 333 t (37,7 %) určeno pro export. Hlavním zahraničním partnerem zůstala Saúdská Arábie. Melasy bylo vyrobeno 5 280 t. Zhodnocení našlo v lihovarech a konzervárnách (Seliko Olomouc odebralo dvě třetiny produkce) a dále v chemickém průmyslu. Malá část připadla zemědělským závodům (463,9 t).

Důležitým výrobkem sloužícím k zajištění krmivové základny v zemědělství jsou řepné řízky. Jejich produkce v roce 1984 činila 54 666 t. Nejvíce řízků nárokovalo JZD Vrbátky (12 848 t). Saturacních kalů bylo získáno 8 600 t a celou sumu odebral Agrochemický podnik Postějov. Proti předcházejícím létům silně vzrostl zájem o zemité kaly, jejichž celý objem 19 961 m³ byl zhodnocen.

5. Závěry

Při transformaci agrokomplesu Vrbátky v letech 1977—1984 došlo k významným změnám v jeho prostorovém uspořádání. Agrokomples Vrbátky 1977, který tvořilo šest JZD a drobní pěstitelé, se rozkládal v Hornomoravském úvalu západně od řeky Moravy. Celé území bylo protaženo ve směru severojižním od Hněvotína po Klenovice na Hané. Cukrová řepa se zde pěstovala na 17,6 % orné půdy. Specifickým rysem byly dodávky z okresu Blansko, kde dodávajících pět JZD vytvořilo druhotný areál cukrovaru ve Vrbátkách.

Agrokomples Vrbátky 1984 zabírá hospodářské obvody sedmi JZD a polnosti drobných pěstitelů. Jádrem zůstalo JZD Vrbátky, k němuž byla ve směru západním připojena celá spádová oblast zrušeného cukrovaru Čelechovice na Hané. Nově zformovaný agrokomples je orientován Z—V a táhne se z Hornomoravského úvalu do sousedních vrchovin. Cukrová řepa zde zabírala 16,2 % orné půdy.

Transformace agrokomplesu Vrbátky se projevila ve větší koncentrovanosti dodávek cukrové řepy. Svědčí o tom zvýšení podílu ze sklizně cukrové řepy z 65,8 % v roce 1977 na 77,4 % v roce 1984. Zvýšil se též počet JZD, která orientovala veškerou svoji sklizeň do cukrovaru ve Vrbátkách (1977 — JZD Kožušany a Kralice na Hané, 1984 — JZD Vrbátky, Kostelec na Hané, Lešany, Domamyslice a Plumlov).

Ve srovnání s dodávkami cukrové řepy nedošlo však k prostorové koncentraci agrokomplesu Vrbátky 1984. Hospodářský obvod JZD Klenovice na Hané, druhého nejvýznamnějšího dodavatele cukrové řepy v rámci agrokomplesu, zůstal oddělen územím JZD Kralice na Hané, které nově graduje k cukrovaru v Bedihošti.

Na základě podané geneze prostorových a ekonomických kvalit agrokomplesu Vrbátky se jeví jako nejaktuálnější:

1. Prostorové ujednacení agrokomplesu Vrbátky. Navrhujeme proto zahrnout do agrokomplesu Vrbátky opět JZD Kralice na Hané ležící v sousedství cukrovaru i JZD ve Vrbátkách. Tím dojde současně k přímému začlenění JZD Klenovice na Hané do sledovaného agrokomplesu. Tento návrh předpokládá orientaci veškeré sklizně cukrové řepy z JZD Kralice na Hané (1977 — 11 840 t, 1984 — 11 104 t) do Vrbátek.
2. Další stabilizační postup spatřujeme ve zvýšení dodávek cukrové řepy z JZD Dub nad Moravou z dnešních 42,6 % sklizně na 60—75 % sklizně. Tato otázka se stane aktuální v 90. letech, kdy v důsledku postupující technologické inovace dojde ke zvýšení denního objemu zpracované cukrovky ve Vrbátkách z 1 200 t na 1 500 t.
3. Třetí návrh spočívá v podstatném snížení převozu cukrové řepy mezi jednotlivými cukrovary. Z ekonomického, organizačního a geografického hlediska se jeví jako nejvýhodnější spolupráce s cukrovarem v Bedihošti.

Literatura:

1. DIVILA, E. a kol.: Zemědělsko-průmyslový komplex v národním hospodářství. Praha, Academia 1974, 401 s.
2. HÁUFLER, V.: Ekonomická geografie Československa. 2. vyd., Praha, Academia 1984, 639 s.
3. HOLEČEK, M.: Doprava cukrovky do středočeských cukrovarů. In: Acta Universitatis Carolinae, Geographica II, Praha, Universita Karlova 1970, s. 59—73.
4. ILJUŠONOK, S. E. a kol.: Planirovanije razvitija agrarnopromyšlennogo kompleksa. Novosibirsk, Nauka 1975, 175 s.
5. KOLESOV, N. D. a kol.: Agrarnopromyšlennye komplekxy. Moskva, Mysl 1973, 247 s.
6. KOLEV, B.: Raskrytije někotorych osnovnyh otraslevyeh agrarno-proizvodstvennyh territorialnyh kompleksov v južnoj centralnoj Bolgarii. In: Sborník prací č. 7, Brno, Geografický ústav ČSAV 1984, s. 105—111.
7. MARKUS, J.: Vymedzenie agrokomplesu a specifika někotorych oblastí v súvislosti s agrokomplesom. Ekonomický časopis, 20, Bratislava, SAV 1972, č. 1, s. 36—51.
8. NĚKRASOV, N. N. a kol.: Regionalnyje agropromyšlennye komplekxy SSSR. Moskva, Nauka 1979, 324 s.
9. PALAMARČUK, M. M.: Naučnyje osnovy formirovanija sistemy territorialnyh agrarnopromyšlennych kompleksov. Izvěstija Vsesojuznogo geografičeskogo obščestva, 114, Leningrad, Nauka 1982, č. 2, s. 115—122.
10. PYTLÍČEK, M.: Geografie agrokomplesu střední Moravy. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1982, 200 s.
11. PYTLÍČEK, M.: K vymezení pojmu agrokomples v geografii. In: Geografie v so-

cialistické výstavbě ČSSR. Brno, Geografický ústav ČSAV 1984, Sborník prací č. 6, s. 119—126.

12. TARÁBKOVÁ, J.: Príspevok ku geografii dopravy cukrovej repy do cukrovarov na Slovensku. Geografický časopis, 9, Bratislava, SAV 1957, č. 3, s. 159—168.
13. TARÁBKOVÁ, J.: Niekoľko ekonomickogeografických činiteľov pri pestovaní a spracúvaní cukrovej repy v rajóne trnavského cukrovaru. Geografický časopis, 15, Bratislava, SAV 1963, č. 1, s. 38—56.

Резюме

ЛОКАЛЬНЫЙ АГРОКОМПЛЕКС ВРБАТКИ И ЕГО ИЗМЕНЕНИЯ

В статье автор прослеживает территориальные связи между производством и переработкой сахарной свеклы в районе Врбатки в течение ряда лет (1977—1984). Этот район расположен в Средней Моравии в пределах округов Простейов и Оломоуц. К анализу связей автор подходит со стороны производственного предприятия — сахарного завода в Врбатках, который в понимании Н. Д. Колесова (5) и Н. Н. Некрасова (8) является предприятием-интегратором, представляющим собой ядро агрокомплекса.

Район Врбатки, учитывая его выгодное местоположение и характер связей, может рассматриваться как локальный агрокомплекс, под которым понимается его связующая роль между хозяйствами и перерабатывающими предприятиями на местном уровне, т. е. непосредственная связь между производством и переработкой сельскохозяйственного сырья без участия посредников (М. Пытличек, 11).

В 1977 году в агрокомплекс входило шесть сельскохозяйственных кооперативов — Врбатки, Кралице, Кленовице, Дуб, Кожушаны и Гневотин. К ним примыкали и более мелкие производители сахарной свеклы. Общая площадь сельскохозяйственных угодий агрокомплекса составила 17 351 га. Кроме того, в Врбатки поставляли сахарную свеклу пять сельскохозяйственных кооперативов из округа Бланско, который являлся своего рода дополнительным ареалом сахарного завода в Врбатках.

Совсем иначе выглядел агрокомплекс Врбатки в 1984 году. Из прежних членов остались сельскохозяйственные кооперативы Врбатки, Кленовице и Дуб. Впервые стали поставлять свою продукцию на сахарный завод в Врбатках сельскохозяйственные кооперативы Костелец, Лешаны, Домамыслице и Плумлов, прежде связанных с сахарным заводом в Челеховицах. С 1982 года перестал поставлять сахарную свеклу в Врбатки кооператив Кралице и Гневотин. Отпал также второстепенный ареал сахарозавода в Врбатках в округе Бланско.

Исследуемая территория, являющаяся составной частью Средней Моравии, принадлежит к наиболее развитым в сельскохозяйственном отношении областям ЧССР (М. Пытличек, 10). Свидетельством тому служит уровень валовой сельскохозяйственной продукции кооперативов (в расчете на 1 га земельных угодий за 1984 год), который достиг в стоимостном выражении 20 000 чехословацких крон. Уровень рентабельности составляет во всех кооперативах более 90 %. С указанной оценкой согласуется и географическое районирование сельского хозяйства ЧССР, составленное В. Хауфлером (2).

Основной специализацией пищевой промышленности в округах Оломоуц и Простейов является производство сахара. В настоящее время здесь расположено 7 сахарных заводов, стоимость произведенной ими продукции составила 660 миллионов чехословацких крон, на них было занято 1402 рабочих и служащих. Исследуемый сахарный завод в Врбатках расположен в 6 км. в северо-востоку от города Простейов. Здесь работало 160 рабочих и служащих (110 мужчин и 50 женщин), из них 129 рабочих. Стоимость произведенной продукции составила 91 миллион чехословацких крон (1984).

Природно-почвенные условия агрокомплекса Врбатки могут быть охарактеризованы посредством соотнесения с определенными земледельческо-производственными типами. На большей части земель преобладает свекловичный тип, представленный здесь подтипами свекловично-ячменным и свекловично-пшеничным, которые полагаются вплоть до высоты 350 метров над уровнем моря.

Далее приводится анализ агрокомплекса Врбатки в 1977 году. Площадь, занятая под сахарную свеклу, составила 2 935 га, было собрано 126 666 т. свеклы, в среднем 42,3 т/га. В рассматриваемом году на сахарном заводе в Врбатках было переработано

но 106 224 т. сахарной свеклы и произведено 10 339 т. рафинированного сахара, 4 936 т. мелассы и 55 555 т. жома (жмыха). Примерно три четверти сахара было отправлено на экспорт. Главными потребителями мелассы были спиртзаводы. Жом поставлялся в сельскохозяйственные кооперативы, среди которых большую часть получил кооператив в Врбатках (12 614 т.).

В агрокомплексе Врбатки в 1984 году было собрано 121 271 т. сахарной свеклы с посевной площади 3 102 га. Средняя урожайность составила 39,0 т/га. На сахарный завод в Врбатки было отправлено и там переработано 103 790 т. сахарной свеклы. Основными видами продукции были опять-таки рафинированный сахар (11 478 т.), меласса (5 280 т.) и жом (54 666 т.). На экспорт было предназначено всего 37,7 % произведенного сахара, причем главным помрателем была Саудовская Аравия.

Изменения, происшедшие в агрокомплексе Врбатки в 1977–1984 годах, проявились в большей концентрированности поставок сахарной свеклы. Об этом свидетельствует увеличение размеров поставок от собранного урожая сахарной свеклы с 65,8 % в 1977 году до 77,4 % в 1984 году. Наряду с увеличением концентрированности поставок сахарной свеклы территориальной концентрации агрокомплекса к 1984 году не произошло. Сельскохозяйственный кооператив Кленовице остался вне поля деятельности агрокомплекса.

На основе приведенных данных территориально-экономического характера развития агрокомплекса Врбатки можно предложить следующее:

Во-первых, добиваться вновь включения сельскохозяйственного кооператива Кралице в состав агрокомплекса Врбатки с тем, чтобы достичь постоянного территориального единства агрокомплекса.

Во-вторых, дальнейшее стабильное развитие предполагает увеличение со стороны сельскохозяйственного кооператива Дуб размера поставок сахарной свеклы от общего урожая с нынешних 42,6 % до 60–75 %.

В-третьих, предлагается значительно снизить транспортные расходы в связи с необоснованными перевозками сахарной свеклы между отдельными сахарозаводами. В качестве положительного примера могут служить выгодные взаимосвязи между сахарозаводами в Врбатках и Бедигоште.

(Pracoviště autora: Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, Žerotínovo nám. 2, 771 40 Olomouc.)

Došlo do redakce 17. 3. 1986.

Poznámky recenzenta

V současné době je v socioekonomické geografii značně menší pozornost věnována problematice výroby, její prostorové organizaci, struktuře, vazbám a dynamice. Proto je třeba vítat každý solidně zpracovaný příspěvek zabývající se byť jen dílčími jevy výroby a z prostorového hlediska mikroregionem. Domnívám se však, že je nutné některá tvrzení tohoto příspěvku podrobit určité diskusi a snad se i pokusit o zařazení některých autorem analyzovaných jevů do širších souvislostí.

1. Myslím, že geografie musí analyzovat v krajinné sféře především geografické systémy. Takovým systémem je například systém prostorového uspořádání a vzájemných vztahů produkce a spotřeby určitého produktu. To znamená, že je třeba analyzovat vztahy mezi zemědělskými závody a závody, které zemědělskou výrobu umožňují (strojírenství, chemický průmysl apod.), a odběrateli zemědělských produktů, zpracovatelskými závody v určité oblasti. Autor cituje v úvodu E. DIVILU a kol., avšak ve vlastním zpracování tématu se nezabývá „souhrnem výrobních odvětví a služeb s poměrně uzavřenými meziodvětvovými vazbami“, ale pouze jediným odvětvím — produkcí a zpracováním cukrové řepy. Je zřejmé, že studium územního uspořádání produkce cukrovky a výroby cukru je pouze prvním krokem ke studiu agrokomplexu. Nutným, ale pouze prvním! Těmi dalšími kroky musí být: a) studium podmínek a dodavatelských vazeb umožňujících pěstování cukrovky a odběratelských vazeb finálního výrobku — cukru — a jejich prostorová organizace;

b) studium další produkce zemědělských závodů (a dokonce i jejich nezemědělské činnosti!) a systému prostorových vazeb, které tuto produkci podmiňují a využívají.

2. Studium odběratelsko-dodavatelských vztahů a prostorové organizace určité výroby (např. cukrovky a cukru) představuje předmět studia odvětvové ekonomiky. Jde-li o zdůraznění prostorového aspektu, není možné ještě hovořit o studiu geografickým. Snad o využití geografické metody (studia prostorového rozmístění) v odvětvové ekonomice, a to i přesto, že dosavadní ekonomická geografie (především ve výuce) této problematice věnuje prvořadou pozornost. Je to totiž nutné, ale nesmí zůstat pouze u tohoto pohledu.
3. Studium celé zemědělské produkce a systému prostorových vazeb vznikajících při jednotlivých výrobcích v určitém území je nesmírně náročné na množství, hloubku a různost informací, s nimiž je nutné pracovat. Jde o komplex (nikoliv pouze přehled či sumaci) jednotlivých technicko-výrobních uspořádání všech (nebo alespoň všech podstatných) výrobních závodů produkujících zemědělské produkty a závodů tuto výrobu umožňujících a využívajících v určitém území. Je zřejmé, že tento komplexní přístup k systému produkce — spotřeba potravin je náročný rozsahem i složitostí. Jeho prostorové uspořádání zdaleka nebude jednoznačné, v malém území bude relativně málo uzavřené, neboť dodavatelsko-odběratelské vztahy spojené s produkcí jiných plodin než cukrovky budou nutně odlišné. Ale právě vymezení dílčích územních uspořádání produkce (jako je v článku zčásti provedeno na příkladu cukrovky) je prvním krokem k hledání prostorového vymezení lokálního agrokomplexu. Těmi následujícími je vymezení dalších uspořádání jednotlivých produkcí a na tomto podkladě hledání prostorového komplexu relativně uzavřeného na lokální regionální, popřípadě dalších úrovních (viz autor). Teprve takto vymezený útvar (a jistě ne jednoznačně ohraničený) bych pokládal za lokální či regionální agrokomples. Proto nesouhlasím s autorovým pojetím lokálního agrokomplesu, neboť jde o dílčí územní uspořádání jedné výroby na lokální úrovni.
4. Jedině výše uvedeným komplexním přístupem, zahrnujícím i dílčí pohledy charakteristické pro odvětvové ekonomiky, si geografie zabývající se zemědělstvím zachová svoji specifickou a reálnou i praktickou využitelnost. Navíc, jedině tento přístup umožňuje syntézu poznatků získaných studiem zemědělství s poznatky obdobně koncipovaných přístupů k dalším složkám krajiny, ať už její socioekonomické (např. osídlení, doprava) či přírodní sféry (např. pedosféra či hydrosféra).

Socioekonomická geografie, jak jsem už uvedl, se problematice výroby věnuje relativně málo. Proto vítám zde publikovaný příspěvek M. Pytlíčka, a to i přes jeho popisný charakter, diskusnost a odlišné chápání některých pojmů a přístupů geografů k analyzované problematice. Vzhledem k tomu, že ekonomická, ale především ekonomickogeografická terminologie je zatím málo propracovaná a neustálená, je nutné chápat některé autorovy a určité i moje použité termíny jako pracovní. Přivítal bych zároveň, kdyby příspěvek M. Pytlíčka vyprovokoval další autory k diskusi o této problematice.

Ivan Bičík